

metoda jest cosi formulce přímo protivného. Formulka jest otrocké vězení, mechanistická pověra, pěstující a vychovávající lenost a malost duše; metoda proti tomu, správně-li se jí rozumí, jest *cesta k svobodě*. Cena a hodnota opravdové metody v umění jest v tom, že rovnou vede k svobodě, k poslední rozhodné svobodě velikého tvůrčího činu. Neboť na tom jedině konec konců v umění a poesii záleží: abys methodicky dospěl k svému poslednímu, nejvnitřnějšímu *já*, aby ses ho odvážil činem, *skokem nad sebe, skokem do tmy, skokem do sebe*; metoda vede tě na poslední prah, za nímž šerí se osudná tma, na prkno, pod nímž hloubí se propast: skok do ní a přes ni jest tvá zkouška, která tě objeví tobě samému... Mnohému a mnohému musil jsi se naučit, abys toho mohl v rozhodnou chvíli — zapomenout. *Proto* milovali velcí umělci metodu a dávali se jí vésti a vychovávat: vedla je k této poslední odvaze, která musila býti připravena soustavnou prací a soustavným rozmyslem celého života, neměla-li býti pouhým planým fanfaronstvím.

Ale malí uvíznou v ní, anebo častěji ještě *před ní*: v pouhé formulce, a nesou její jho se spokojenou samolibostí jako pojištění od svodů a úrazů tvůrčí dobrodružnosti.

Není konec konců jiného sudidla mezi prostředností a velikostí v tvorbě básnické a umělecké než to zde.

I

Drama p. Jaroslava Marie nedávno na Národním divadle provozované — píši to se svědomitostí, kterou nalezne člověk vždycky, kdykoli má zakrýt špatné svědomí: neviděl jsem ho tam, nýbrž četl jsem je v knize — vyvolalo mně v mysli velikou historickou figuru, kterou se chci inspirovat. Obíral jsem se jí také, ne jako básník, nýbrž jako literární historik, — ale jest ten rozdíl tak podstatný, abych jej musil zvláště vytýkat? A zde chce se mně tedy psáti ne o Tassovi z básně p. Marie, ne o básnické fikci českého dramatika, nýbrž o Tassovi *historickém*. O básnickém Tassovi p. Marie chce se mně hovořiti tím méně, čím více jsem přesvědčen, že všechno podstatné bylo o něm řečeno na tomto místě odborným referentem.

Tedy: historický Tasso, to jest Tasso, jak vyneslo jej na světlo z přitní staletých legend a fantasií pracné a důmyslné badání moderních historiků italských, předem jeho velikého kritického životopisce Angela Solertiho.

Tento Tasso, básník stejně veliký jako nešťastný — nešťastný proto, že byl obětí své doby, a veliký proto, že byl právě proto její autentický výraz, — a obojí souvisí spolu k nerozdělení těsně a důvěřivě! — Tento Tasso tedy býval předmětem litosti a melancholických vzdechů, že byl poslední básník renesanční. Ale tento Tasso není předmětem závisti, že byl *první* básník a *první člověk barokní*, — ačkoliv to a právě to jest závažnější, závažnější prostě proto, že začátek čehosi jest vždycky významnější než konec čehosi. První básník, první člověk barokní: příhanu tohoto

342 označení cítí, zdá se, u nás kdekdo. Ale není to přihana, kterou bychom měli vyciřovati z tohoto slova. Barok není stále doceněn, renesance jest stále přeceňována. Myslím, že to zaviňují známé knihy Jakuba Burckhardta, které staly se dnes estetickými a historickými katechismy krasoduchých filistrů a puristů: jest jim tolik potřebí této konvenční lži o zlatém, esteticky dokonalém a bezvadném věku moderního lidstva! Tak blaženě klíme se jim pod bezpečným stínem německého estetického idealismu, profesorsky zaručeného a ověřeného, a takovou nechuf cítí k dravým virům životním, které ze své horké tísně vrhly na světlo ten křečovitý, majestátný, a přece tak kouzelný a podmanivý barok!

Tomu, kdo promyslel barok a jeho velikou tvůrčí mohoucnost, objeví se správný a pravdivý poměr mezi ním a renesancí: renesance ukáže se mu tím, čím vpravdě byla, — ne mnohem víc než předsíní k baroku. Renesance nebyla nikdy víc než poněkud papírový sen akademických snivců a filologických puristů — sen nikdy nenaplněný, nikdy neuskutečněný, neboť neuskutečnitelnost jest pojmový znak všech snů zrozených z učeneckého opojení ideálu abstraktní dokonalosti. V barok naproti tomu vtělily se temné životné síly, které určovaly svod moderního člověka *vladařského*, jenž podroboval si vědomě složitou skutečnost moderního života a vytvářel k ní uměleckou rovnocenninu. Umění celým rázem svým neasketické, hlaholné a honosné, určené hlásati, že člověk ovládl se úplně a má právo býti hrdý na své lidství, po prvé vyrvané temnotám a nejistotám podvědomí, po prvé uvedené v širokou složitou soustavu racionální, to jest barok. A veliké dramatické básnické umění Corneillovo jako románově epické umění Balzacovo, umění velebící vůli lidskou a její vladařský rozlet až v absolutnu, jest umění podstatně barokní: umění pýchy a slávy lidského ducha, opojeného svými výboji.

Gamma ve své Brázdě varuje českou duši před barokem a jeho svody; jest mu uměním katexochén protireformačním a katolickým. To není tuším správné jako fakt a není dost filosofické jako rada. Barok vytvořil se ovšem ve službách katolické církve, ale

343 neplatí totéž o gotice? Pravda jest, že barok znala již pozdní římská architektura, že je katexochén dítě západní římské kultury výtvarné; Michelangelo, první mistr moderního baroku, dokládá se všude při své tvorbě archeologickými odkazy na detaily baroku starořímského z doby pozdějších imperátorů. A to, že duše česká vyhnula se baroku v 16. a 17. století, že zůstala prostná a česko-bratrsky rozjímavá, trpně uzavřená v „lusthause srdce“, bylo její *minus*, a my, moderní, v 19. století *musili* doháněti, čeho dědové zanedbali. Pravím: *musili* doháněti, poněvadž nebezpečím kultury světové, ať domnělým, ať skutečným, není možno se vyhnouti; jich není možno obejít; jimi jest nutno projíti, ač chceš-li je *překonati*.

Důsledkem toho, že jsme neměli renesančně barokní poesie v století 17. a 18., jest Vrchlický, zjev celým svým rázem barokní. Neboť vývoj národní duše tvořivé tudy projíti *musil*, a neprošel-li včas, *musil* projíti opožděně. Dnes pro nás — a v neposlední příčině díky jemu — barok nebezpečím *není*. Jest pro nás uzavřenou epochou minulosti, útvar ryze historický; musíme mu přiznati velikost a sílu tvořivou, a můžeme proto, že nás již neohrožuje, — soudíme jej na svobodě a ze svobody bez zaujetí přátelského i nepřátelského. Z jiných podmínek kulturních dnes tvoříme a za jinými účely dnes tvoříme, aby mohl ohrožovati ty z nás, kdož jako praví tvůrcové nepřimykají se trpně k minulosti a nepřizívají v ní, nýbrž snaží se předejmuti a uskutečniti budoucnost.

S výšin této vnitřní volnosti budiž tedy pozorován typický úděl člověka, kterého jest možno nazvati prvním básníkem barokním.

* * *

Aby byl pochopen zjev a život Tassův, jest třeba znáti historické pozadí, z něhož rostly, a předem dvůr ferrarský, kde žil rozhodný odstavec svého života, a jeho osudy: Postava Tassova byla proto opředena tolikerými legendami, že dlouho nebyl možný přístup k archivům ferrarským; kritická historiografie mohla v Itálii vzniknouti teprve s vládou nového království,

344 neboť ono mohlo otevřítí teprve množství archivů posud uzavřených, poněvadž jich vlastníkům záleželo opravdu na tom, aby tajily věci, kterými nebylo se právě proč chlubití, tajemství krvavých a intrikánských renesančních dvorů — z nich byl i dvůr ferrarských. Marchese Giuseppe Campori byl první moderní učenec, jemuž otevřel se archiv estenský; on počal kreslit po pravdě, na základě studia pramenného, dvůr Alfonsa II., za jehož vlády žil ve Ferraře Tasso; ale zemřel dříve, než dokonal hlavní část svého úkolu. Jeho pokračovatelem a dědicem byl Angelo Solerti, který vynesl na plné denní světlo osud Tassův a všecko, co s ním souviselo ve Ferraře. Nebyl ovšem první, kdo se snažil propracovati nánosem pohádek a pověstí k opravdovému Tassovi; má předchůdce v abatovi Serassim v 18. století, v benediktinovi Tostim, ve Francouzi Cherbuliezovi, v literárních historících italských de Sanctisovi a Carducciovi — ale jemu teprve bylo přáno vysvětliti posavadní záhady a vyrovnati nesrovnalosti.

Estové, vévodové ferrarští, byli jedna z nejstarších a nejvznešenějších panských rodin evropských; byli spřízněni s předními rody královskými a císařskými. V 11. století získali Ferraru jako léno papežské — okolnost osudná i pro historii Tassovu. Ve 12. a v 13. století d'Estové byli spojenci papežů a vůdcové svazu lombardského, odpůrci Štaufů a tvůrcové guelfů. Později, když byli povoláni do Modeny a Reggia jako pánové a potvrzení zde Rudolfem Habsburským, smýšleli ghibellinsky; císař Bedřich III. povýšil marchesa Borso na vévodu. Na sklonku 15. století a ve století 16. jest ferrarský dvůr vévodský jeden z nejskvělejších dvorů renesančních; ale v 16. století stahují se již nad ním mračna, vyvstává mu řada nepřátel, Borgiové, Roverové, Medici, Aldobrandinové, kteří usilují jej pohltit. Poslední vévodové ferrarští v 16. století bojují zoufalý boj s těmito nepřáteli.

A na tento dvůr v době jeho největšího lesku, ale podrytý již kalvinismem Renátiným, ohrožený zvenčí úklady nepřátel, jest zanesen Tasso, aby život jeho splétal se s jeho sudbou v podivnou spleť vzorce skoro geometrického.

Život vévodů ferrarských v 16. století jest neustálá úzkost, aby se ubránili mocným sousedům, kteří mají zálsusk na Ferraru, diplomatické chytračení a kličkování. Hned na počátku 16. století stalo se cosi, co osvětluje situaci velmi jasným světlem. Papež Alexander VI. Borgia přál si, aby syn Herkula I., patnáctiletý Alfonso, vzal si za ženu dceru jeho Lukrecii, ženu příšerné pověsti, dvakráte předtím již provdanou; a otec svolil, ze strachu před rodinou Borgiů, ze strachu zejména před strašlivým Cesarem Borgiou, a Lukrecie vjela slavnostně do Ferrary... To bylo cosi jako mesaliance; vedle d'Estů byli Borgiové dobrodruzi a parvenuové.

Za tohoto Alfonse I. jest Ferrara sídlem nádherného dvora vpravdě renesančního; zde žije jako vojevůdce a státník Ludovico Ariosto, největší epik renesanční, duch kypivé fabulistiky, rozkošnický a zdravý, jehož báseň lehla tak těžkým stínem na literární osud Tassův. Alfons I. províjí se chytře s hadí pružností mezi drápy dvou mocných papežů, Rovera Julia II. a Lva X.; a když Lev X. náhle zemřel, šeptalo se všude, že mu byl připraven jed ve Ferraře. Francesco Nitti, objektivný životopisec Lvův, přiznává, že obduke vynesla na světlo stopy otravy. Budiž tomu tak, budiž onak; jedno jest jisto: smrtí Lva X. vydechl teprve volně Alfons, který dal raziti medaili s významnou legendou: *Jehně osvobozené z drápů lvích*. Nepřátelství Klementa VII., nelegitimního Mediceje, vehnalo Alfonsa do tábora císařského; r. 1527 podporuje penězi tažení Bourbonovo na Řím, které skončilo strašlivým *sacco di Roma*, pleněním Říma, osm dní trvajícím, od 6. do 14. května. Alfons proplétal se neupřímně mezi Ligou a císařem Karlem V.; pod jeho ochranou dožil konce svého života r. 1535.

Syn jeho Herkules II. měl za ženu Renátu, dceru francouzského krále Ludvíka XII., již od otce svého naladěnou proti papežskému Římu, dámu nehezkou, ale bystrou duchem, dobročinnou, čistých mravů, které protivil se renesančně papežský

život římský. Tato Renáta stala se tajnou, ale vášnivou stoupenkyní reformátora Kalvína a dvůr její útočištěm všech Římu podezřelých a Římem pronásledovaných; k ní utekl se Kalvín r. 1536, k ní francouzský básník Clement Marot, kompromitovaný přebásněním žalmů. Inkvisitor otevřel posléze zrak manželi Renátinu, který se rozzuřil vášnivým hněvem: reformační náklonnosti Renátiny byly věru svrchovaně nepolitické a ohrožovaly panství Estů více než několik prohraných bitev. Renáta byla ihned odloučena od svých dětí i od své čeledi a uzavřena v osamělé komnatě v pevnosti: zlomena samovazbou, ličila posléze obrat ve svém smýšlení. Ale na dvůr vrátila se až po smrti svého muže a nalezla jej sobě úplně odcizeným, ano nepřátelským. Odcizeny byly jí její dcery Lukrecie a Leonora, obě přímo si protichůdné: Lukrecie, skvělá, krásná renesanční dáma, odkvétající o samotě na dvoře bratrově, a Leonora, duchem i charakterem blízká své matce, vážná, prostá, churavíci, dobročinná, zbožňovaná chudým lidem jako světice; jiná dcera její, Anna, byla zasnoubena s největším nepřítelem hugenotů vévodou z Guise; lehkomyšlný, frivolní cynik, syn Luigi, vstoupil z přinucení do stavu duchovního, aby udělal kariéru, ale potloukal se dobrodružně světem, hotov zahoditi každou chvíli kleriku... Není divu, že s tímto dvorem, na němž vládl nyní nejstarší syn Alfons II., třešticím divokými radovánkami, potácejícím se od rozkoše k rozkoši, nemohla se smířiti přísná kněžna; r. 1560 opustila k lítosti všech chudáků a utiskovaných Ferraru i své děti a odešla do Francie, kde zemřela r. 1575, oddána protestantské věci až do smrti.

Syn její Alfons II., který zasáhl tak drsně do života Tassova, nebyl nikterak z nejhorších vládařů renesančních; v mládí snil romantické, rytířské sny křížácké; byl laskavý, mírný, zdvořilý, trpělivý, pracovitý, dříve než se zatvrdil životnými nezdary. Byl obratný, ale nešťastný politik. Nedosáhl koruny polské, po níž toužil; nedovedl dorozuměti se s vlastním bratrem Luigim; nedovedl zjednatí smír a harmonii ve své rodině, zmítané vášněmi a pošetilostmi; a zemřel, třikráte byv ženat, bez dědice. Život za

něho ve dvoře byl jediný nepřetržitý proud slavností, zábav, her. Svátky vévodovy nebo vynikajících dvořanů, svátky výroční, návštěvy knížecí byly záminkami k obšírné režií hodů, kvasů, radovánek. Všechn moderní sport tehdejší byl zde domovem; hrálo se vášnivě v míč, konaly se turnaje, pořádaly se hony s novými tehdy puškami; dobývaly se zakleté hrady, hájené rytíři v těžkém brnění a obludami; kouzelníci, blázni, komikové produkovali se ve dvoře stejně jako básníci a učenci; byly konány turnaje rytířské i učenecké, básnické i filosofické disputace a zápasy. Opožděný duch galvanisované romantiky i scholastiky nově posílené duchem tridentským, protireformačním, splétají se v záhadný, pitvorný mumraj...

Na *tento* dvůr ferrarský, v jeho předrážděné ovzduší přivedl kardinál Luigi mladého Tassa, ducha předčasně zralého, nesmírně dráždivého, velké učenosti a ještě většího nadání básnického, syna potulného učence a básníka, rytířsky nečasového ve své době, řízené již duchem střízlivým. Tasso byl bledý, churavý, neobratný, přitom sebevědomý až do ješitnosti, přesvědčený o privilegovanosti své osoby i svého básnického poslání: chtěl býti jen rytířem a básníkem, který se nesnižuje k denní užitkové práci, jehož úkolem jest jen oblažovati svým dílem, dávatí nesmrtelnost lidem a věcem, na nichž spočine svým zrakem, — vlastní tragická vina, na niž zahynul. Do světa lidí světa znalých a světem protřelých, sebou jistých a sebe ovládajících i v největším afektu, byl zanesen duch obrácený v nitro, neznalý lidí i skutečností životních, rozkolísaný ve svém chtění, již zevnějškem svým rozpačitý; člověk, který bral hru za pravdu a nedovedl nikdy lišiti mezi snem a skutečností.

Jako dvorní básník měl Tasso úkol opěvati dvorní dámy a zamilovati se nešťastně do některé... tedy hráti poetickou maskarádu a uskutečňovati klam a fikci. Renesanční poesie jest do velké míry konvenční; básník musil dovésti nasaditi si stereotypní masku a hráti v ní schematickou úlohu.

Obě princezny, Lukrecie i Leonora, byly mnohem starší než Tasso. Lukrecie mohla jen sestoupiti občas k němu, churavá

Leonora necítila k němu nikdy víc než soucit. Těmto dvěma dámám psal tedy Tasso své dvorné a dvořící se verše, básnickou konvencí diktované; vylhával jim něco, co vpravdě cítil k jiné ženě, ke krásné Lukrecii Bendidio. Že život v tomto světě klamů a fikcí nemohl býti zdrav rozkolísanému, vratkému duchu Tassovu, že musil stupňovati zamlženost jeho nitra, jemuž bylo naopak třeba přísných a určitě vyhráněných poměrů, jest nabíledni. Tassovi vyrostlo později poznání toho; to jest smysl jeho jimavé žaloby, kterou pronesl těsně před smrtí k mnichům sv. Onofria: „Požil jsem v mládí příliš sladkého pokrmu básnictví; scházela mně pevná činnost, která dodává povaze důstojnosti.“ Tedy pendant k mučivé sebeobžalobě Mussetově, jemuž jest nitrem svým Tasso v mnohém podoben, jak uložil ji do svého „Smutku“: zde cítí a vyslovuje, že zabilo ho to, že si zprotivil Pravdu, sotva ji poznal, tu Pravdu, která jest zde na zemi věčná a bez níž nemožno nikomu se obejít...

Tassovi přidělen byl jako dvorskému básníku zejména úkol, aby opěvoval moc a kouzlo lásky v příležitostních verších, když provdávala se 35letá princezna Lukrecie za 21letého Francesca Marii z Urbina z rodu Rovere, sňatek ryze konvenční ovšem, který přinesl i Lukrecii i rodu d'Este přímo i nepřímo mnoho utrpení a škod. Mladý manžel opustil jednoho jitra prostě svou ženu a zanechal ji jako vdovu na dvoře jejímu bratrovi; teprve za rok uvedl ji k jejímu manželovi její kavalír, strýc Alfonso; tento strýc Alfonso provázel ji po každé, kdykoli se vracela od nemilovaného, skoupého manžela, jemuž byla zcela lhostejná, do Ferrary. Tak také v květnu r. 1575, kdy ji, stále bez peněz, vedla do Ferrary touha po dědickém dílu matky Renáty. Zde čekala ji však nejtěžší rána jejího života.

3

Ve Ferrare žil jako přední úředník dvorský *Hektor Contrari*, markýz z Vignoty, s nímž milovala se Lukrecie od mládí a také

nyň jako žena Francesca Marie z Urbina, kdykoli dlela ve Ferrare, což bývalo dosti často a dosti dlouho. Láska jejich zůstala dlouho utajena; teprve nyní, na jaře 1575, odkryl ji Lukreciin stálý kavalír, strýc Alfonso, a udal ji vládnoucímu vévodovi, bratru Lukreciinu. Strach před pomstou Roverů — manžel Lukreciin byl Rovere — podnítil vévodu k ukrutnosti: pozval si k sobě milence své sestry nic netušícího, vynutil útrpným právem z jeho dvou sluhů přiznání o stycích jejich pána s Lukrecií a dal pak zardousiti Contrariho katem.

Bolest Lukreciina ze ztráty milencovy obrátila se ve mstu, kterou přísahala strýci Alfonsovi, původci neštěstí, a celému jeho rodu.

Manžel Francesco Maria pomstil se své ženě ukrutně, nízce a podle způsobem, který není možno ani naznačiti. Těžká záhadná nemoc přiměla ji, že povolala věhlasného lékaře z Ferrary, a ten poučil ji o nemoci i původu jejím, a výsledkem bylo, že se odloučila navždy od manžela i dvora. Marně napomínal ji papež k poslušnosti muži je jímu. Bratr její Alfons poskytl jí útulku na svém dvoře ferrarském; a zde žije Lukrecie, zlomená, churavá, stín někdejší oslnivé krásky, a snuje plány pomsty zrádci Alfonsovi a jeho rodu. Hrůza číší z jejího nenávisného zjevu; i sestra Leonora, bytost mírná a andělská, se jí vyhýbá.

Zároveň nová nebezpečí hrnula se na dům estenský, jichž příčinou nebyl nikdo jiný než Tasso. Tassa mučily pochyby i básnické i náboženské: pochyboval stejně o své pravověrnosti literární jako církevní. Člověk vnitřně nezakotvený, bez silné víry v sebe a své dílo, byl hříčkou cizích názorů i soudů. Již jednou zmizel z dvora ferrarského, pak se vrátil a nyní znova, mučen vrtochy nejasně zakotveného svědomí, udal se inkvizitorovi ferrarskému. Tento kněz poznal ihned, že má před sebou mravního a duševního hypochondra a uklidňoval jej, jak mohl; ale oznámil také věc vévodovi, neboť Tasso neobžalovával jen sebe z nevěry a bludů, nýbrž vinil z kacířství i přední dvořany ferrarské, což byla nebezpečná hra, vzpomeneme-li si, že na dvoře ferrarském žila nedávno tajná kalvinistka Renáta a dvůr

350 byl od té doby pokládán za ne zcela čistý po stránce nábožensky církevní. Tasso hrozil inkvisoru ferrarskému, že udá sebe i ostatní domnělé kacíře ferrarské v Římě, nedostane-li se mu ve Ferrare tolika ohně a provazu, kolik jest jich třeba ke spáse jeho duše. To bylo nebezpečné počínání a musilo poděsit vévodu Alfonsa. S nynějším papežem Řehořem XIII. žil sice v dobrém poměru, ale života jeho nebylo nadlouho; Alfons neměl zákonného dědice a po dvě stě let byla již Ferrara ohrožována. Konec jeho domu šeril se před ním, i když přistupoval k třetí svatbě s mladou Markétou Gonzagou — ani ta nedala mu zákonného dědice.

Není pochyby, že vévoda čekal na příležitost, jak učiniti neškodným nepohodlného, ano nebezpečného blouznivce Tassa; a s jeho stanoviska jest to pochopitelné. A právě při této třetí jeho svatbě naskytla se k tomu příležitost. Jako žebrák objevil se náhle Tasso z Turina, kam se byl utekl, když opustil po druhé Ferraru, nečekáný, neznaný na dvoře ferrarském, kde právě strojili se ke třetí svatbě vévodově a měli všecko jiné spíše na mysli než všimati si blouznivého, duševně chorého básníka. Ale dráždivý a vydrážděný básník nesnesl ani dva dny tohoto prezírání. Náhle objevil se v den svých narozenin 11. března mezi dvorními dámami shromážděnými kolem churavé Lukrecie a nemoc jeho propukla záchvatem zuřivosti. Několik hodin potom octl se ve špitále U sv. Anny, kde byl vězněn, z počátku velmi přísně, později mírněji, sedm let. Vévoda ferrarský nedbal ani proseb ani výčitek nejmočnějších osobností, papeže ni císaře, které se ujímaly básníka; byl neoblomný ve svém hněvu na básníka. Bezvýsledně namáhali se o jeho propuštění nejlepší přátelé Tassovi kardinál Albano z Říma, mantovský diplomat Constantini, Gonzagové, i královna anglická Alžběta. Posléze zasadil se o to nepatrný přítel Tassův benediktin Angelo Grillo a jeho vytrvalé, neumořitelné lásce podařilo se, v čem selhala síla a vliv mocných tohoto světa. Svými vytrvalými, neumdlévajícími prosbami přiměl páter Angelo testě Alfonsova mladého prince Gonzagu, že vyprosil si propuštění nešťastného básníka...

Zatím co dlel Tasso ve vězení, zemřela na jaře r. 1582 Leonora, všeobecně ctěná jako světice, která také Tassovi prokázala mnoho dobrodiní. Smrt tato neučinila, zdá se, na Tassa nejmenšího dojmu, i nenalezl v zprahlé hrudi ani verše, který by poslal za mrtvou. Byl již cele propadl duchu Cruscý — pedantické akademie, která předpisovala pravidla dobrého vkusu — a duchu koncilu tridentského, který určoval přísně zásady pravověrnosti ve všem životě, a jimi posedán, rozhodl se přepracovati Osvobozený Jerusalemský v novou báseň pravověrnou nábožensky i esteticky, v Jerusalemský dobytý.

S Leonorou jako by zmizel dobrý genius rodu d'Este; ona dovedla jak tak udržovati mír mezi oběma bratry, Alfonsem a Luigim.

Když zemřel Alfonso II. bez zákonného syna, seděl na trůně papežském Kliment VIII. z rodu Aldobrandini. Ferrara bylo léno papežské a dědic ferrarského vévodství musil nejprve míti potvrzení papežské. Dědicem trůnu ferrarského byl nyní Cesare, syn onoho strýce Alfonsa, který prozradil lásku Lukreciinu a byl příčinou popravý jejího milence Contrariho. Chvilé Lukrecie číhající na pomstu se konečně přiblížila...

Alfonso, otec Cesarův, byl nemanželského rodu a nelegitimitas tato byla dobrou záminkou Aldobrandinům, kteří číhali na Ferraru. Cesare nadto byl slaboch, člověk bez silné vůle. A tento Cesare dopustil se i osudné chyby — *quos vult perdere Iuppiter, dementat* —, že poslal vyjednávat k Aldobrandinům do Říma — Lukrecii... Výsledek byl ovšem podle toho: mladý vévoda Cesare byl dán do klatby papežské, jeho nejstarší synek byl mu odňat jako rukojmí, obyvatelé ferrarští byli zproštěni přísahy věrnosti k němu. Ferrara, papežské léno, byla vrácena stolici papežské. Nelegální potomek d'Estů vévoda Cesare nepokusil se ani o odpor; bez boje opustil Ferraru a odešel na císařské léno do Modeny; a jej následovaly tam i zbytky hrdé šlechty ferrarské. Ferrara klesala; pustla její universita, pustly její nádherné kdysi paláce; rostly valy a hradby, týčily se kláštery: papežský stát římský položil na ni svůj mrtvolný černý stín.

Pomstěna byla tedy Lukrecie, která zemřela několik dní potom, kdy vrátila se do Ferrary ze svého poslání, sotva dokonala svou pomstu. Statky své odkázala, a to mluví řečí zcela jasnou, kardinálu Petrovi Aldobrandinimu, nepříteli posledního vévody ferrarského...

Ale pomstěn byl i Tasso, který tolikrát skřípaje zuby klnul Ferrare a jejímu vévodskému domu i dvoru. Neboť tito Aldobrandinové byli podivnou hrou náhody nyní *jeho největší příznivci a přátelé*. Synovec Klementa VIII. kardinál Cinzio Passeri jest poslední protektor Tassův. Z jeho podpory žil nyní na sklonku svého života v Římě jako kavalír a veliký básník důstojně, ano v lesku a nádheře; měl přízeň papežovu, měl slib korunovace básnické; měl pevný plat, měl tajemníka a písaře.

Ale nepochopitelná, nevysvětlitelná záhada: i nyní, v době jeho povýšení, Ferrara zase se mu přihlásila v mysl, vzpomínka na ni zase ožila v jeho duši. Znovu zatoužil po Ferrare... Obrátil se na Alfonsa s prosbou, aby ji směl spatřiti. Nedostalo se mu vůbec odpovědi... To bylo nedlouho již před jeho smrtí.

Není jiného vysvětlení: neodolatelný vliv vykonávalo na něj všecko, co jej mučilo a trýznilo. I když toho nenáviděl, i když to proklínal, přece tomu ještě podléhal. Žil i umíral pod těžkým ironickým zákonem všech slabých povah...

4

Tassův otec byl potomek starých Torre, rodu, jehož různé větve žily také v Nizozemí, Německu a Rakousku jako Thurnové a Taxisové a v jedné rodině byli zde dědičnými říšskými poštmistry. Rodina byla původu bergamského; ve znaku měla jezevce, nad nímž se vznáší poštovská trubka. Za zmínku stojí, že otec Torquatův Bernardo byl již básník, a básník — nečasový; romantik, který byl již cizincem ve světě ovládaném ideály velmi pozitivistickými, chudý rytíř, který nesl těžce chudobu, k níž jej odsuzovala osobní velikodušnost rázu tak skoro don-

quijotského... I on, již člověk bez plné životní radosti, bez naivnosti, reflektivný a sentimentální, tvrdošijný ctitel ctností, které nebyly v oběhu, rytíř *všemu navzdory a proti celému světu*...

Matkou Torquatovou byla krásná Porzia deli Rossi.

Dítě narodilo se 11. března 1544 v Sorrentě, v nejkrásnějším koutě Neapolska. Bylo předčasně zralé, dráždivé, vůle nestálé, tím tíže schopné pravidelného vývoje, že záhy, již po třetím roce, ztratilo otecké vedení. Bernardo byl rytířský sluha rytířského pána, prince Sanseverina ze Salerna. V Neapolsku vládli tehdy španělští místokrálové, mezi jinými i katanský vévoda Alba; a ti zaváděli tam španělskou inkvisici, formy ukrutnosti tak studené, že šla na nervy těmto ušlechtilým Italům. Oba rytířští Quijoté, sluha i pán, exponovali se u císaře osobně proti inkvisici; a za to pomstili se jim rozhořčení místokrálové neapolští: zkonfiskovali statky princovy a vyhnali jej ze Sorrenta... Pokud měl princ něco, dělil se o to noblesně se svým sluhou; ale přišel den, kdy nebylo se oč dělit. A tu Bernardo Tasso nastupuje svou pouť za skyvou chleba, kterou hledá na různých dvorech; nepochybujte, že je trpká, poněvadž špatně, těžce a bez talentu žebrá vždycky ten, kdo umí kavalírsky a velikodušně dávat...

Nuže, tohoto Dona Quijota syn jest Tasso.

Nebylo a není posud Cervantesa, který by nám dal *syna* Quijotova.

Odpovědi, jak by vypadal po básnické zákonnosti a symbolice lidských typů *syn* Quijotův, nedává ti žádná báseň: *může ti ji dáti jen studium života Tassova*.

Neboť on jest opravdový a vlastní syn Dona Quijota, symbolický pro všechny příští časy: idealistický neurasthenik, odpuzovaný od hmoty, a přece jí podléhající, opojený i zhnusený sebou zároveň, který nemá větší nepřítelkyně než svobodu a zároveň i touží po tvrdé železné kázní i bojí se jí a uniká jí...

Dělství Torquatovo jest bludné, bezdomovné jako osud jeho otce Bernarda.

Po smrti matčině žije hned u otce měnicího často bydlíště, hned na universitách, hned na dvorech knížecích; tak pozná Řím,

354 Benátky, dvůr urbinský, kde jest druhem syna vévodského Francescy Marie, Pavii i Mantovu. Rozum jeho prochází tvrdou železnou školou scholastiky u otců jesuitů, zatím co srdce a obraznost opíjí se zvětralým již vínem romantiky rytířské, dobrodružnými sny výprav křížáckých, touhami úspěchů erotických i dvořanských, na něž domnívá se míti přirozené právo jako básník Bohem pomazaný a vyvolený. Málokdy stěsnalo se v jedné hrudi tolik žáru a tolik ledu jako v hrudi Tassově; a sousedství tomu učily se již od samého mládí...

Když bylo Tassovi devatenáct let, skončil koncil tridentský svou práci; dal katolickému světu reformu, po níž volalo se přes půl druhého sta let. Postavil tvrdé hráze pohanskému duchu renesančnímu; zatlačil a utiskl všecku geniálníkou rozpoutanost, všecken individualistický rozlet. V tvrdou porobu uvedl ducha, rozum i srdce; spoutal smysly, upravil i mravnost veřejnou. Veta bylo po rozpustilém životě, jak si zahýřil nejednou i na vatikánském dvoře za papežů renesančních. Hřích byl zase jen škaradým hříchem, jak bylo tomu za středověku; neměl právo býti krásným a hřáti se na výsluní života; musil ustoupiti do ústraní, do soukromí. Cesta k spáse byla zase nesmírně strmá a úzká; nikde nijaké liberálnosti. Vedla jen scholastickou theologií, Tomášem Aquinským, přísně vykládaným inkvisitorem, který nedovolil ti nejmenší odchylky a který ze soucitu dovedl ti poskytnouti tolik ohně, kolik bylo třeba ke spáse tvé duše...

Svět byl nyní vychováván k tomu, čeho posud nepoznal: *k přísné kázní, k železné vůli*. Renaissance byla rozmarná hračka, pedantická trochu, pravda, učenecká, pravda, ale přece hra a rozmar, hra nápodobivosti někdy až dětinské. Nyní šlo o opravdovou *novou tvorbu*; a ta není možna, pokud celá bytost lidská není ovládnuta, spoutána a soustředěna k jedinému bodu, k jedinému velkému cíli. Nastává období přísné kázně, z níž konec konců vyjde moderní člověk, vyzkoušený ve cvicích nejobtížnějších, zpružnělý v nich, ocelový a křepký.

Renesance nebyla nic víc než pružné prkno, od něhož se odrážel tvořivý barokní člověk ve svém mocném rozběhu a skoku

355 do tmy. Barok jest možno pochopiti jen tak, že byl renesancí určován *záporně*: renesance jest něco, co musí býti zcela potřebováno čímsi novým, kladným a tvůrčím — z toho vycházela, z toho se rozbíhala epocha barokní.

Úkolův nekladl nyní jednotlivci pedantický rozmar, geniálníká záliba, labužnické rozkošnictví soukromě osobní jako v renesanci; úkoly dávala nyní jednotlivci *nová vůle hromadná, vůle dobová a vůle nadosobní* a zbrojila k nim jednotlivce tuhou, tvrdou kázní, potlačující všecky záliby osobní a očkující za ně smysl funkční, ochotu býti nástrojem doby k jejím tajemným, velikým cílům.

Ale vůle byla, připomínám to znova, nejslabší stránkou bytosti Tassovy. Tasso byl žhavá vášeň a obraznost, chladné srdce, urputný rozum, ale slabá, vrtošivá, hned rozmarná, hned odbojná vůle. Tato vůle nemohla snést nesmírného úkolu, který jí uložila doba; osobnost Tassova musila se pod ním zhroutiti a zhroutila se také. To a jen to jest jeho osobní tragika; zdánlivě zcela prostá, ale vpravdě větší, úděsnější a otrěsnější než všecky romaneskní výklady konstruované mělkou obrazností lžibásnickou.

Žhavá, vášnivě živá obraznost, chladné srdce — napsal jsem před chvílí o povaze Tassově. V jeho erotice ukazuje se to záhy způsobem zcela jasným.

Jeho obraznost vřela již dávno — a srdce zůstávalo stále chladné. Odtud mučivý, trýznivý ráz erotiky Tassovy. Tasso miloval záhy, v době, kdy srdce není ještě dospělé — dozrává u člověka později —, miloval vznětem obraznosti, rozkošnický a umělecký; jeho láska nesytla však nikdy jeho duše — nesestoupila dosti hluboko, k životným kořenům lidské osobnosti básnickovy. Víme, že devatenáctiletý miloval již mnoho — láskou obrazně smyslnou — a té nedostává se obyčejně v životě odezvy... Tak bylo i u mladého Tassa. Jistě miloval krásnou plavovlasou Lukrecii Bendidio a po ní temnookou Lauru Perperaru, bez úspěchů.

Takový byl, když seznámil se s lehkomyšlným kardinálem Luigim z Este, bratrem vévody ferrarského, který jej přijal do svých služeb a uvedl na dvůr ferrarský; silný intelekt, žhavá,

356 kypivá obraznost, bystrý vtíp, tvrdý, rozumářský rozum — to všecko předčasně vyvinuté a zesílené; a vedle toho zakrnělé, opožděné srdce, zamlžená, zakrnělá soudnost, slabá vůle bez kázně a pevné rozhodnosti.

5

R. 1565 objevil se jedenadvacitiletý Tasso na dvoře ferrarském, zaujatém přípravami k druhé svatbě vévodově, — Tasso, plný tužeb erotických, stále zamilovaný nebo hrající si na zamilovaného, neobratný a rozpačitý ve svém vystupování, zato trávený vnitřním žářem štěstí, slávy, velikosti, stále ještě zázračné dítě i ve svém počínajícím třetím desetiletí životním. Na dvoře setkal se se svou někdejší zbožňovanou Lukrecií Bendidio, provdanou zde nyní za hraběte Macchiavelliho; Tasso vzplane znova láskou ke své první milence, ale aby vychutnal hořkost do dna, zamiluje se do ní brzy i jeho sok, básník Pigna, značně starší, a soupeří s ním o přízeň plavovlasé krasavice. V pastýřské hře o Amintovi vybila se i žárlivost Tassova několika blesky vrženými po Pignovi. Patronkou jeho stává se zde nejprve skvělá princezna Lukrecie, kdežto sestry její Leonory dlouho nespátřil: vážná, přísná dáma srdcem i plicemi nemocná stranila se dvora...

Ve Ferrare žil první léta Tasso v úplné volnosti jako privilegované dítě Mus. Charakteristické pro jeho neznalost skutečného světa jest, že záhy upadl do drápů lichvářů, přestože byl slušně placen kardinálem Luigim, neboť k jeho dvoru náležel z počátku. Povinností Tassovou na dvoře ferrarském bylo opěvati krásné paní a zejména líčiti nešťastnou lásku k některé vznešené nedostupné dámě; takový byl požadavek konvenční dvorské poesie renesanční. Vedle toho ovšem oslavovati jednotlivé význačné události dvorského života příležitostnými básněmi. Tak stalo se, že opěval Tasso r. 1570 svatbu princezny Lukrecie s vévodou urbinským Francescem Marií, svým někdejším spolužákem.

R. 1570 podnikl s kardinálem Luigim významnou cestu do Paříže na dvůr Karla IX. Tam rodily se události smyslu světodějného; tam nakupily se mraky, z nichž každou chvíli musil vyraziti smrtící blesk; tam šlo o boj mezi katolicismem a protestantismem na život a na smrt; tam připravovala se noc svatobartolomějská... Tam žila Renáta, někdejší vévodkyně ferrarská, ujímajíc se svých souvěrců hugenotů i ve chvílích nejnebezpečnějších; tam žili příbuzní domu estenského Guisové a Nemoursové, vášniví straníci katoličtí. Zde pohleděl po prvé Tasso do tváře rozběsněné lítici válek náboženských; viděl krvavé lázně strojené hugenotům; viděl katolicism bojující za svou nadvládu ohněm, jedem i dýkou...

Tasso psal oslavné básně na Karla IX.; co však táhlo mu duši přítom? *Co cítil syn Quijotův při scénách, které kdysi podněcovaly hlasitý odpor olcův? Při řádění inkvisice, při hodech a bakchanáliích katanských?*

Životopisy Tassovy neodpovídají na to; a přirozeně: byly psány v době protireformační lidmi protireformačními, kterým nesměly takové otázky ani vstoupiti na mysl.

Tasso nikde nepověděl ani nenaznačil, čím prošel tehdy duch jeho.

Syn Quijotův mlčí, kde otec Quijote mluvil, bouřil se, protestoval.

Jeho otřesy nevybíjejí se na vnějšek, neprojevují se na vnějšek; myslíte však, že nepůsobí tím vnitřněji a tím ničivěji? Není nepravděpodobné, že zde, ve Francii, v Paříži, tváří v tvář těmto děsivým divadlům, vznikla náboženská hypochondrie Tassova jako reakce [na děje, jichž byl svědkem. *Zde jest bod, o který mohl by opřítí svou páku veliký básník*; jedině on mohl by intuitivně osvětliti převratný mučivý děj, který nastal a rozvíjel se v duši Tassově v této době a jehož stopy z ní již nikdy nevytizely...

Jisto jest, že záhy po této cestě pařížské procitá v Tassovi churavá nestálost, toulavý nepokoj, nervosita, které jest nemožno na něčem se ustáliti a v záměru jednou pojatém setrvatí.

Tasso vystoupil ze služeb kardinálových; Tasso potuluje se

dobrodružně po Itálii déle než rok. Teprve vlivem Lukreciiným podaří se mu, že dosáhne místa dvorského básníka ferrarského u Alfonse II., jemu má připisati svou křesťanskou velebáseň Osvobozený Jerusalema, jeho má v ní zvěčniti. *Aminta*, brzy provozovaný s nevidanou nádherou, zjednává mu pověst největšího soudobého básníka. Nyní pracuje na svém arcidíle, zahrnutý poctami i penězi — po úspěchu *Aminty* byl jmenován universitním profesorem se zvýšenými příjmy; vyrušován jest ze svého životního díla jen výrobou příležitostných básní dvorských, tak na Kateřinu Medicejskou, matku Karla IX., na smrt Karla IX., na návrat Jindřicha III. z Polska a nastolení jeho na trůn francouzský...

V srpnu 1574, když pracoval na posledním zpěvu Osvobozeného Jerusalema, byl zachvácen Tasso prudkou a těžkou horečkou, která jej upoutala několik dní na lože; a není jasna lékařská povaha této nemoci, jisto jest jen, že zasáhla hluboko i do duše i charakteru Tassova. Po ní propadá Tasso úplně nepokoji, nestálosti, vrtkavosti; duch jeho kalí se nyní zcela patrně. Tasso pojme plán, že zítra odcestuje, aby se poradil se slavným lékařem o svém zdraví; a zítra neví nic o tom. Dnes ujišťuje svého pána stálou věrností, a zároveň pouští se v tajné jednání s vyslancem medicejským, se zástupcem rodu nepřátelského jeho pánovi, aby přešel do jeho služeb... Všecko, co podniká, jest vratké, dvojsmyslné, neuvážené a nedozrálé; nervosa a těkavost šílenství lpí na všem... A přitom mučivé vědomí věrolomnosti, vědomí, že klame svého pána a musí se obávatí prozrazení i trestu... K tomu druží se hypochondrie náboženská a estetická. Vyhovuje jeho báseň dogmatům katolickým? A vyhovuje zároveň klasicistickým akademickým předpisům Akademie della Crusca o pravé epické básni? Jest možno smířiti obojí? Vodu a oheň? V mukách svěřil se Tasso kardinálovi Scipiovi Gonzagovi v Římě, příteli a soudruhu svého mládí; a ten sestavil sbor zkušený, jemuž Tasso předložil Osvobozený Jerusalema. V něm seděl Antoniano, zástupce duchovního soudu náboženského, který odsoudil v básni Tassově všechny živly erotické, romantické

a světské jako nemravné; v něm seděl i Sperone Speroni, inkvizitor estetický, který vystříhoval z básně všechny episydy, zvláště krásnou epysodu o Sofronii a Olindovi.

Jisto jest, že tento soud má účinek právě opačný onoho, který byl od něho očekáván: nejistý a rozkolísaný duch Tassův propadá nyní rozvratu úplnému. Nyní má halucinace; pronásleduje jej vidění posledního soudu; jindy pochybuje o spáse své duše, jindy bojí se smrti hladem, ačkoliv žije v hojnosti; později pronásledovaly jej halucinace zvláštních šotků a diblíků, kteří mu kazí text jeho básní a komolí je úmyslně v tisku. Tasso stává se nesnesitelným sobě i svému okolí, které obtěžuje novými a novými pochybami, skrupulemi, výčitkami. V této době vyhledá inkvizitora ferrarského, aby mu přednesl těžké obžaloby na sebe i na přední dvořeniny ferrarské z kacířství, — hra, na jejíž nebezpečnost právě pro dvůr ferrarský, podezřelý od doby Renátiny, upozornil jsem již v kapitole předešlé.

Jeho pán, vévoda Alfons II., chová se k Tassovi v této době laskavě a shovívavě, jak by se byl sotva choval v jeho položení pán druhý; chová se laskavě přesto, že právě tehdy zvěděl o věrolomnosti Tassově, o jeho vyjednáváních s Medicejskými, přesto, že byl pobouřen tehdy odhalením strýce Alfonse o lásce Lukreciině ke Contrarimu a všim, co po ní následovalo.

6

Vnitřní nepokoj, hypochondrie, nervosita Tassova, které jej pudí z Ferrary do světa, dostupují v této době vrcholu. Chce do Říma, chce do Florencie vymoci si privilegii k tisku své básně, kterou přece chce uveřejniti, aby vyvázl z dluhů; touží také po postavení na dvoře florentském. Aby motivoval nějak svůj odchod z Ferrary a zastřel jeho vlastní příčinu, ucházel se o místo dvorského dějepisce, tehdy právě uprázdňené po smrti soka jeho Pigny; doufal, že místo bude mu odepřeno a on bude míti tak zámlinku opustiti dvůr ferrarský. Ale místa se mu *dostane*; a on

360 stojí nyní před úkolem potíratí medicéjské papeže, nepřátele rodu estenského...

Tak dostal se sám do slepé uličky, z níž nebylo východu; a vnitřní zmatek jeho zrcadlí se vnějškově předrážděností, která se stupňuje den ze dne: na dvoře vyslovuje se již veřejně domněnka o Tassově pomatenosti. Všude větrí zradu, špehování, úklady; celé okolí podezírá ze spiknutí proti sobě. Jednoho dne zpolicňuje kteréhosi dvořana, který pak ze msty jej zákeřně přepadne. Jindy hodí nožem v komnatách Lukreciiných po jiném, o němž se domnívá, že jej špehuje. K tomu přistupuje pověst, že se kdesi tiskne jeho dílo bez jeho svolení, tajně jako patisk, a rozrušuje nemocného. Nyní udává sebe i jiné dvořany u inkvizitora; nyní žádá, aby byl ukryt od svých nepřátel v klášteře sv. Františka, ale odtud prchá v úmyslu udati se inkvizici římské. Avšak do Říma nešel: změnil svůj úmysl. Jako maskovaný poutník objevil se jednoho dne u své sestry Cornolie v Sorrentu a podával jí zprávu o smrti jejího bratra... V Sorrentě vedlo se mu péčí sestřinou lépe, ale stesk po Ferraře záhy ho zachvátil; zatloužil po návratě tam. Na prosbu Corneliinu svolil k tomu posléze Alfons, ale uložil básníkovi přísné podmínky. Leč dozor, kterému byl podroben ve Ferraře, přiměl jej brzy k novému útěku odtamtud; zanechal tam své knihy a potloukal se jako žebrák bez cíle po severní Itálii, až v Turině u příbuzného vévodova dostalo se mu pohostinství. Ale nepokoj žene jej odtud zase do Ferrary, kde má knihy, rukopisy, celý svůj majetek. Zase jako žebrák vydá se nazpět na pouť do Ferrary, kde objevil se v dobu nejnevhodnější, v dobu příprav k třetímu zasnoubení vévodovu. Nikdo si ho nevšímá, což jej vydražďuje v zuřivost, která propukla třetího dne po jeho příchodu. Na dvoře vyvolal v bezprostředním okolí Lukreciině trapnou scénu; vévoda dal jej několik hodin potom uvězniti ve špitále sv. Anny, kde pobyl z počátku v přísné, později ve volné vazbě sedm let. Zde vypil kalich svého utrpení do dna. Jeho duševní stav zhoršil se zde nesmírně; k tomu družily se i chronické nemoci tělesné, jimž Tasso nikdy nečelil důslednou a rozumnou léčbou.

361 Za to, čeho se dopustil takto vévoda na svobodě i na zdraví Tassově, byl již vrstevníky těžce obviňován jako ukrutník a násilník; v pozdější literatuře nejednou byl básník líčen jako oběť zlovůle tyranské. Novější historie osvobozuje do značné míry nebo omlouvá vévodu. Ukazuje na jeho dlouhou shovívavost k slabostem Tassovým; na Tassovu věrolomnost, nespolehlivost, a hlavně na politickou nebezpečnost jeho her s ohněm inkvizičním... Vévoda prý se jen chránil od rozmarů mravně slabého básníka, který mohl se mu státi velmi nebezpečným. Tassa nechránil nikdo na dvoře ferrarském od hněvu vévodova; zejména ne žádná z princezen; Lukrecie byla cele ponořena do svého utrpení, Leonora ležela léta těžce nemocna. Zato záhy putoval za Tassem do jeho vězení nejeden ctitel a přítel a také ovšem pouhý zvědavce; utrpení Tassovo bylo záhy pamětihodností ferrarskou. Poněvadž Tassova zuřivost nebyla častá a čím dále, tím více mizela, zdál se mnohému návštěvníku zdravým. Největší muku způsobila Tassovi ve vězení zpráva, že báseň jeho patiskne se v Benátkách, v Parmě i jinde; nejenže tím byl chudas okrádán o svá práva autorská, nýbrž i jeho estetické svědomí trpělo nesprávným textem, který se takto dostával na veřejnost s jeho jménem. Ale i těchto muk Tassových vykořistil šibal, mladý literát Febo Bonnà. Zjevil se kteréhosi dne u něho ve vězení a navrhl mu, že vydá Osvobozený Jerusalems s přesným textem, po opravách básnickových a ovšem v jeho prospěch. Básník rád svolil; a tak vyšlo korektní vydání Osvobozeného Jerusalema ve Ferraře r. 1581 se všemi privilegii křesťanských dvorů. Charakteristické jest také, že zde podal Tasso alegorický výklad své básně, aby ulomil hrot kritice náboženské. Jest prý to jen alegorie lidského života; Bohumír jest symbolem intelektu, který ovládá různé bojovníky, živly těla i duše. Jerusalems, cíl výpravy, toť prý občanská blaženost... atd., atd. Úmysl jest jasný; ale mučí a pokořuje tě dnes, vidíš-li, jak básník ze strachu se kryje štítem. Hluboce byla již podryta jeho básnická hrdost i síla... Když byl Febo Bonnà vydal takto opravdu důstojně velebáseň Tassovu, provedl kousek hodný žaláře: sebral honorář

362 Tassův a zmizel s ním z Ferrary do Paříže... Básník neměl z tohoto vydání ani vindry...

R. 1581 zemřela po dlouhém utrpení princezna Leonora, která prokázala Tassoovi mnoho dobrodiní; zemřela, nevzpomenuvši Tassa, a Tasso nevzpomněl také jí ani veršem; zemřela osoba, kterou legenda prohlásila za jeho milenkou: polibek jí urvaný byl prý příčinou nemilosti, v níž upadl Tasso, a tedy i příčinou jeho uvěznění. Goldoni a Goethe uvedli do svých dramatických básní tuto legendu a zpopularisovali ji mezi vzdělanectvem tak, že stálo mnoho námahy, aby moderní badání historické ji vyvrátilo. Ale vyvrácena jest naprosto a dokonale.

Leonora byla celou svou povahou pravý opak dámy renesančně laxní, svůdnice a milovnice; byla přísná, stále churavá, dobroditelka chudiny, lidem za světici uctívaná; její jedinou vášní byla její láska k jejímu bratrovi kardinálu Luigimu, péče a starost o něj, touha smířiti spolu oba rozvaděné bratry, vévodu a kardinála. To znali a věděli zcela dobře její vrstevníci; naskýtá se otázka, jak mohla vzniknouti legenda o její lásce k Tassoovi.

I na to podává odpověď historické badání italské.

Legenda tato vznikla až po uvěznění Tassově a nevznikla ani ve Ferrare, ani jinde v severní Itálii, nýbrž na jihu, v Neapolsku. Pravý důvod uvěznění Tassova — důvod politický, strach před inkvisicí a před rukou papežskou — znali ovšem ve Ferrare, ale nikdo neodvažoval se mluvit o věci tak choulostivé; a byli snad rádi i legendě, která původ tohoto činu zastírala a sváděla na pole zcela jiné.

První, kdo zmiňuje se o tajné lásce mezi Tasseem a princeznou Leonorou, jest Neapolitán *Manso*, *marchese della Villa*, ve svém životopise r. 1621; tento Manso byl mecenáš a přítel Tassův, ale není rozhodně autorem životopisu o Tassoovi; za ním kryje se anonym. A tento anonym stvořil legendu, která putovala z knihy do knihy a byla definitivně odpravena teprve Solertim. Četl jsem i domněnku, že snad i sám Tasso šířil tuto pověst později v Neapoli; nemožné to není; byl marnivý a v listě Scipiovi Gonzagovi chlubil se i důvěrnostmi Lukreciinými, která v té době měla mi-

lencem Contrariho a již byl Tasso pouze — předčítatel a nic víc...

363

Mansova kniha stvořila tedy románovou legendu o třech Leonorách, které prý Tasso miloval: princeznu Leonoru, Leonoru hraběnkou Scandiano a dvorskou slečnu princeznu téhož jména.

Odtud putovala literárním světem půl třetího století. R. 1832 nově ji natřel Giovanni Rosini v knize O láskách Torquata Tassa a o příčině jeho uvěznění, a odpoutati od ní se nedovedli ve svých knížkách ani Pier Leopoldo Cecchi, ani Giuseppe Iacopo Ferrazzi, ani páter Tosti. Teprve de Sanctis, Carducci, Cherbuliez ji zavrhuji; teprve Solerti ji vyvrací.

A ku podivu: jak nesmírně zajímavý jest tento historický Tasso proti Tassoovi legendárnímu a romanesknímu! Jak ubohý, vybledlý, nasládle sentimentální jest tento legendární Tasso! A oč bohatší jest Tasso skutečnostný!

A jakou silnou básnířkou dovede býti skutečnost! Oč silnější než člověk se svými nejapně nudnými výmysly, se svými jepičími záměry a motivacemi! Říkám si skoro třikrát týdně po četbě moderní české literatury: Můj bože, jak nudná a hloupá jest t. zv. poesie! A jak krásná, bohatá, zajímavá, vtipná, k nedobrání a k nevyčerpání hluboká t. zv. skutečnost!

7

Páteru Grillovi z řádu benediktinského podařilo se posléze vyprostiti Tassa z vězení. Dojat jsa vytrvalostí jeho proseb, pohnul mantovánský vévoda Gonzaga svého svaka k tomu, aby propustil Tassa z vazby, ale za těžkých slibů, že i v Mantově bude pod dozorem a že i zde bude mu zabráněno ve volném jednání, kterým by poškozoval sebe a své dobrodince... Jak hluboko vězela v Alfonsovi nechť k Tassoovi vidět z toho, že odmítl i formálně zdvořilou návštěvu Tassovu, již se u něho před svým odchodem z Ferrary ohlásil nešťastný básník. Tak octl se Tasso po sedmi letech zase na svobodě, a není to paradox, řeknu-li, že mu s ní přibylo jen o břemeno více, — tak odvykl jeho duch vši

iniciativnosti, tak zvykl na to, aby byl určován popudy a podněty zvenčí. Na dvoře mantovanském prožil zase jednou opojení karnevalové a s ním nová vzrušení erotická, která se vybíla pouze na papíře; po přání vévodkyně napsal zde pochybnou tragedii *Torrismondo*; psal i jiné práce prózou rázu filosoficko-scholastického, dialogy a orationes, jako je psal již ve vězení tímž neosobním intelektem, který nebyl zasažen životnými ranami vedenými na jeho osobnost a pracoval v něm neustále stejnoměrně, hbitě a bystře, jako složitý a jemný mechanism. V *duši* jeho, zdá se, hořela však živěji jen *jedna* jiskra: touha, aby mohl splnit slib svůj z vězení a putovati k svaté Panně na Loretu, — a právě této touze bylo odpiráno vyplnění. Tassovi nedovolovali noví hostitelé vykonati tuto pouť a nedávali mu peněz nutných na ni. A tak jeho trpkost a nespokojenost s mantovanským dvorem roste a překypí jednoho dne, kdy se dověděl, že na dvůr mantovanský přijede návštěvou jeho někdejší věznitel vévoda Alfonso. Příštího jitra zmizel Tasso z Mantovy a odraný, prožebraváje se od kláštera ke klášteru, putoval nejprve na Loretu, pak do Říma. V Římě očekával zaopatření od Sixta V. a byl v tomto směru zklamán; ale nechuť jeho k Mantově byla přece taková, že ničím nedal se zlákat k návratu do ní. A tak žije Tasso jako dočasný příživník různých příznivců, zaprodáváje své pero jejich chvále a rozcházíje se s nimi často záhy ve zlém, poněvadž jest sobecky bezohledný jako nevychované dítě a nedovede si představit, že by mohlo nebýti nejvyšším štěstím smrtelníkovým sloužití Torquatovi Tassovi a starati se o jeho spokojenost.

Myšlenka domoci se procesem dědictví ztraceného přivedla jej posléze do Neapole, kde byl hostem u Mansa, markýze della Villa, a u mladého hraběte ze Salerna, později knížete z Concy; sám papež vydal bullu na jeho prospěch, a přece nepomohla mu nic u jeho odpůrce knížete Avellina, který ze zloby i z lakomství odpíral malou roční rentu chudákovi, a když soud rozhodl pro Tassa, odkládal s placením — věděl, že života básníka jest již nakrátkce.

V Neapoli dokončil Tasso svůj Jerusalem dobytý, klasicisticky pusté a nudné přepracování Jerusalema osvobozeného, kterouž myšlenku pojal ve vězení a ve vězení také částečně uskutečnil; byla to kapitulace volné básnické duše před dvěma velmocemi doby: před inkvisicí, před duchem protireformačním, a před duchem pedantického purismu estetického, ztělesněného v Akademii della Crusca. V Neapoli napsal také bohoslovně filosofickou báseň o stvoření světa *Il mondo creato*. Milton ji znal a rozpomněl se na ni před svým Ztraceným rájem.

Nepokoj, který zmítal Tassesem celý jeho život, stupňuje se poslední léta. Z Neapole odešel do Říma, pak do Florencie a do Mantovy a zase do Neapole a do Říma, kam volali jej synovci nového papeže Klementa VIII. z rodu Aldobrandini. Zde dožil se vnějších poct i vnějškového lesku a blahobytu, ale ne nejvyššího triumfu, své korunovace básnické na Kapitolu. Zemřel v její předvečer 25. března 1595 jedenapadesátiletý.

Tasso bývá charakterisován jako poslední veliký renesanční a zároveň jako první úpadkový básník italský; tvrdívá se, že jest věrný představitel ducha odumírající Italie, země propadlé reakci duchovní ve všech oborech, stagnaci politické, národní i náboženské. Po něm logicky důsledným epilogem ducha italského jest prý již Marini, prosté hračkářství slovné bez životného jádra a bez životné vůně.

Jest jistá pravda v této charakteristice, ale ne pravda celá; a přes všecko nevyčerpává úplně osobnosti Tassovy.

Mnohem správnější jest pojmáti Tassa jako tvůrce nové scholastiky básnické a jako básníka barokního poslání, pod nímž se zhroutil, pro něž scházelo mu sil. Nesnesl železné discipliny nového scholastického myšlení; jeho měkká sensualistická, lyricky sensitivní osobnost, stvořená pro exaltaci obraznosti, nesnesla ledové lázně rozumové, v níž vrhala ji, rozžhavenou, programově nová kázeň. Sešlel v této peci, v níž měl býti ukut nový člověk...

Veliký básník a literární historik italský Carducci našel zajímavé období mezi Tassesem a Dantem. Tasso jest mu po různých stránkách spřízněn s Dantem. Jako Dante byl i Tasso

366 věřící, ale ne věřící naivně, nýbrž snaží se zdůvodniti filosoficky svou víru a hloubá o ní. I erotika Tassova připomíná Carduccimu erotiku Dantovu; byl stále zamilován jako Dante, ale zase bez naivnosti právě jako Dante — vykládá svůj život milostný subtilní filosofií a uvádí jej v soustavu. Jako Dante psal i Tasso filosofické dialogy a scholastická hloubání — básnická vloha sousedí velmi těsně u něho s dialektikou. Jako Dante má i Tasso svědomí velmi jemné, stále znepokojené, které mu neustále cosi vyčítá. Slovem: ani v Dantovi, ani v Tassovi není té naivity citové, kterou dobré dušičky, odchované německou estetikou, i u nás stále pokládají za znak zdravého básníka; u obou těsně se stýká led i žár, scholastičnost i enthusiasm, rozlet rozkřídlené obraznosti i subtilná, hloubavá, suše šíravá analytičnost, reflexe až hypochondrická.

Všecek rozdíl mezi Tassesem a Dantem jest v *síle vůle*. Dante nese své břemeno nezlomený, nezkrúšený; jeho veliké vnitřní napětí nevrhá se nikde v nervositu; při velikém vnitřním tlaku zůstává zjevem harmonickým a celistvým.

Tasso naproti tomu nedovede nikde plně dáti osobu svou do služeb svého poslání, jako toho dokázal Dante. Nebyl s veliký nadosobní úkol, k němuž jej volala doba. Kde byl opravdovým básníkem a tvůrcem, stalo se to jen za cenu zrady na tomto úkolu; a kde splnil úkol svůj, splnil jej právě jen jako uloženou úlohu pouhou vůlí, ryzím intelektem, bez účasti své osobnosti.

Bylo třeba ještě několika staletí, aby vzniklo opravdové barokní umění *slovesné*; barok výtvarný předešel jej o mnoho času. Zrodilo se, když barok výtvarný již dávno byl odumřel: v století devatenáctém ve Francii. A umělcem-naplнитеlem tohoto útvaru, zniž to sebeparadoxněji, jest *Balzac*. Epická báseň musila se úplně rozložití v románovou prózu, aby mohl vzniknouti slovesný barok — umění pružné, nervové, malebné i masivné zároveň. Balzac dal teprve úplně své *já* do služeb úkolu nadosobního; on teprve našel látkový i výrazový svět úměrný svému nesmírnému vnitřnímu napětí a vyslovil se jím cele, beze zlomků. On našel teprve tu nadosobní osu, vyňatou z každého útoku rozumu

je dincova, o niž marně zápasil Tasso: náboženství jako tvůrce 367
společenského zdraví a společenské síly.

A není pak náhodné, že již názvem svého básnického souboru, *Komedie lidské*, připomíná vědomě Danta a pojí se k němu: oba budovatelé lidského vesmíru se sluncem i ostatními stálicemi a oběžnicemi i měsíci.